

С.М. Ягодзінський, м. Київ

КОНТРОВЕРЗА СВОБОДА-НЕОБХІДНІСТЬ ЯК ОСНОВА ВІДТВОРЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Намагання мислителів епохи європейського Просвітництва дати рецепт суспільного ладу, що буде здатен задовольнити потреби усіх прошарків населення, можна з упевненістю назвати концепціями імені Томаса Мора, оскільки їх утопічний характер виправдовується лише безмірною вірою в Людину як істоту моральну, освічену, з визначеною, усвідомленою громадянською позицією. Відповідно до ідей Ж.Ж. Руссо, Д. Дідро, Т. Гоббса, Дж. Локка, необхідність імплікується в свободу, яка, в свою чергу, реалізується в теорії суспільного договору. Таким чином єдина спроба встановити механізм формування громадянського суспільства як базису його демократизації, наштовхнулася на недостатню рефлексію *історії як процесу розвитку* з його законами, категоріями, протиріччями.

Цей недолік було дещо усунуто в Німецькій класичній філософії (особливо в творчих доробках Й. Фіхте, Г. Гегеля, Л. Фейєрбаха та К. Маркса), які по-новому поставили питання про історію людства як направленого, цілеспрямованого процесу й надали йому сенсу. Проте, й ці філософські підходи (за винятком ідеї класової боротьби Маркса) історичного підтвердження не мали, що обумовлено розумінням ідеалістами свободи і необхідності як “самовизначення духу, як свободи волі, як можливості діяти згідно зі своїм волевиявленням, котре не детерміновано зовнішніми чинниками” [1, 358-359], тобто не залежить від матеріальної складової суспільного виробництва.

Цей недолік, як іманентно притаманний ідеалізму, наслідувала й сучасна некласична західна філософська традиція. Так, один із найяскравіших представників суб’єктивно ідеалістичної течії – екзистенціалізму Ж.-П. Сартр, зазначає “моя свобода – єдина основа цінностей, і ніщо, абсолютно ніщо не може виправдати мене в прийнятті тієї чи іншої цінності, того чи іншого мірила цінностей”. Однак, продовжує відомий французький філософ і письменник, – “моя свобода викликає в мене занепокоєння тому, що вона лежить в основі цінностей, однак сама вона основи позбавлена” [Цит. по 2].

Проте, й матеріалістична концепція історичного поступу соціальних відносин має досить серйозні недоліки – абсолютизація детермінізму, домінування класової боротьби як основи розвитку соціуму, перебільшення ролі матеріального по відношенню до духовно-практичного тощо.

Відповідно складається враження, що автори концепцій або не володіють фактичним історико-геополітичним матеріалом, або навмисно спотворюють їх аби мати змогу довести на практиці, яка й до даного часу залишається для більшості єдиним критерієм істинності, правдоподібність сласної ідеологічної схеми.

Тому, на нашу думку, найбільш позитивним підходом при аналізі феноменів сучасного суспільства є *дуалізм*, що полишений крайностей проте розглядає матеріальну й духовну складові як рівноправні.

Слідуючи принципам побудови будь-якої наукової чи то філософсько-світоглядної концепції, сформулюємо тези, істинність яких ми не піддаватимемо сумніву:

1. суспільство – це *самоорганізована система*, що розвивається й змінюється предметно-практично у часі і просторі;
2. *розвиток суспільства є об'єктивним, направленим процесом.*

Підтвердження цих положень впливає з їх історичної необхідності й підтверджується більшістю дослідниками суспільних відносин. Так Муаммар Аль-Каддафі відзначає: “Демократія – це народний *самоконтроль*” [3, 34], тобто “суспільство *саме себе* контролює” [3, 44].

Виходячи із запропонованих положень, суспільний прогрес потрібно розглядати як розвиток, в якому мають діяти, як згідно об'єктивного ідеалізму Г. Гегеля так й згідно матеріалізму К. Маркса, принципи і закони *діалектики*. А оскільки розвиток суспільства ми вважатимемо, згідно другого положення, направленим процесом, то в ньому діють всі діалектичні закони, а *джерелом розвитку суспільства* виступає єдність і боротьба протилежностей.

Виникає логічне питання – що виступає в ролі протилежностей, які рухають суспільним прогресом, сприяють формуванню в ньому громадських організацій, конгресів, ініціативних груп тощо.

Намагаючись відповісти на це питання Муаммар Аль Каддафі піддає жорсткому перегляду існуючі на даний момент структурні елементи державного правління: знаряддя управління, парламенти, партії, класи, народні конгреси, комітети, пресу й приходять до наступних невтішних висновків. “Партія – це сучасна диктатура”, “влада частини над цілим” [3, 15] (знову стикаємося з діалектичною парою – “частина-ціле”), мета якої – “панування під виглядом реалізації власної програми”. Однак, можна заперечити, що елементом свободи тут може бути багатопартійність, однак, як показав сумний досвід країн колишнього СРСР, така свобода неминуче дискредитує себе, зводячись до аналогів необхідної “міжплеменної і міжкланової” [3, 20] боротьби. Така категоріальна *опозиція свободи і необхідності* ще більше радикалізується в

класовому суспільстві, оскільки “будь-яке суспільство, де відбувається класова боротьба” викликає “класову опозицію” [3, 25]. Цей взаємоперехід Аль-Каддафі називає *неминучим законом розвитку*.

Таким чином висунемо *гіпотезу*, що системою протиріч, яка є джерелом розвитку інфраструктури громадянського суспільства є *контрверза свобода-необхідність*. У філософському словнику читаємо “свобода і необхідність – філософські категорії, які виражають взаємовідношення між діяльністю людей і об’єктивними законами природи і суспільства” [1, 358-359].

Отже, співвідношення та протистояння свободи і необхідності відтворює й репрезентує як діяльність – елемент свободи людини, так і існування об’єктивних законів, які неодмінно формують необхідну, від людини не залежну, спрямованість суспільної праці. Таким чином “об’єктивні, сторонні сили, що володарювали ... над історією, поступають під контроль самих людей” [4, 295]. Цей процес, що реалізує закон взаємопереходу кількості в якість Ф. Енгельс визначає як “*стрибок* людства із царства необхідності в царство свободи”.

Подібну позицію приймає Муаммар Аль-Каддафі, коли формулює, що “мета нового соціалістичного ладу – створити щасливе, в *силу своєї свободи*, суспільство, чого можна досягнути лише задовольнивши матеріальні та духовні потреби людини при умові, що ніхто не буде перечити задоволенню цих потреб і контролювати їх” [3, 67].

Однак, відкидаючи закиди щодо можливості спровокувати на ґрунті свободи як мети реалізації необхідності різноманітні форми соціального анархізму, відзначимо правомірність введення поняття свободи як явища багаторівневого. При цьому рівень свободи особистості визначатиметься не кількістю делегованої іншими членами суспільства влади, а цінністю судження людини в деякому суспільно значущому питанні, відповідно до чого з більшою чи меншою необхідністю оцінюватиметься його зміст.

На нашу думку, саме такий підхід здатен реалізувати заклик Муаммара Аль-Каддафі – “НІЯКОГО ПРЕДСТАВНИЦТВА ВІД ІМЕНІ НАРОДУ” [3, 11], оскільки аналіз суспільно-політичної ситуації соціуму в рамках контрверзи свобода-необхідність, виступаючи в ролі статистичного матеріалу, дасть картину розвитку громадянського демократизованого суспільства – суспільства нової Третьої Світової Теорії.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Философский словарь. Под. ред. М.М. Розенталя. Изд. 3-е. – М., Политиздат, 1972. – 496 с.
2. Аксиология / Новейший философский словарь / Сост. А.А. Грицанов. – Мн.: Изд. В.М. Скакун, 1998. – 896 с.
3. Муаммар Аль-Каддафі. Зелена Книга. – 144 с.
4. Энгельс Ф. Анти-Дюринг. – Маркс К., Энгельс Ф. – Соч. 2-е изд., Т.20